

prof. UW dr hab. Tomasz Zalega¹

Katedra Gospodarki Narodowej
Uniwersytet Warszawski

Upadłość konsumencka a zadłużanie się miejskich gospodarstw domowych w Polsce w okresie kryzysu

WPROWADZENIE

Kryzysy gospodarcze są od dawna jednym z kluczowych zjawisk pojawiających się w ramach powtarzających się cyklicznie tendencji rozwojowych. Można powiedzieć, że są one immanentną cechą gospodarki rynkowej. Początkowo turbulencje na światowych rynkach finansowych ograniczały się w Polsce wyłącznie do rynków kapitałowych, zaś w późniejszym okresie znalazły swoje odzwierciedlenie także na rynkach pracy oraz dóbr konsumpcyjnych i usług. Zmiany te nie pozostały bez wpływu na sytuację finansową polskich przedsiębiorstw i gospodarstw domowych. Pogarszająca się permanentnie sytuacja na rynku pracy wpłynęła bezpośrednio na sytuację materialną wielu polskich gospodarstw domowych, co z kolei znalazło swoje odbicie w zmianie poziomu i struktury konsumpcji oraz modyfikacji ich zachowań konsumpcyjnych na rynku (czyli nowych trendów). Analizując źródła kryzysu gospodarczego, należy brać pod uwagę oddziaływanie determinant o charakterze społecznym, polityczno-gospodarczym, technologicznym, strukturalnym i międzynarodowym. Ponadto wśród kluczowych przyczyn kryzysu, należy wskazać także na uboczne konsekwencje nadmiernej koncentracji na kreowaniu potrzeb, mających wyłącznie pozorne znaczenie dla konsumentów. Sprzyja to rozwojowi konsumpcjonizmu sakralizującego dostatek i spożywanie, i dokonującemu się w warunkach silnej ekspansji marketingowej przedsiębiorstw oraz podmiotów rynku finansowego, oferujących szerokie możliwości nabywania produktów i usług na kredyt. Pobudza to konsumentów do nadmiernego zadłużania się w instytucjach bankowych i pozabankowych, nieracjonalnego korzystania z kart kredytowych, two-

---

¹ Adres korespondencyjny: Uniwersytet Warszawski, Wydział Zarządzania, Katedra Gospodarki Narodowej, ul. Szturmowa 3, 02-678 Warszawa, tel. +48 22 553 41 85, e-mail: tomasz.zalega@wp.pl.

rząc zagrożenia związane z brakiem zabezpieczenia ich spłaty [Zalega, 2012, s. 23]. Należy w tym miejscu nadmienić, że posiadanie zwłaszcza kart kredytowych przez konsumentów prowadzi w coraz większym zakresie nie tylko do wzrostu wydatków i nadmiernego zadłużania się, ale także do uzależnień nazywanych „oniomanią”², będącą najbardziej widocznym przejawem cywilizacyjnej tendencji, która leży u podstaw społeczeństwa konsumpcyjnego. Problemy finansowe wielu gospodarstw domowych mogą mieć swoje źródło w nieterminowym spłacaniu zobowiązań finansowych, co w konsekwencji może doprowadzić do trwałej utraty płynności finansowej oznaczającej niewypłacalność konsumentów i w efekcie ich upadłość. Niewątpliwie przyczyn tego zjawiska należy upatrywać w błędach i ignorancji samych konsumentów w sferze zarządzania gospodarstwem domowym i jego zasobami finansowymi.

Celem artykułu jest uchwycenie źródeł niewypłacalności i stosunku do zjawiska upadłości konsumenckiej w miejskich gospodarstwach domowych w Polsce w okresie kryzysu gospodarczego. Po zaprezentowaniu metodologii badań oraz krótkiego opisu próby badawczej w dalszej części artykułu w sposób syntetyczny przeanalizowano zjawisko niewypłacalności i upadłości konsumenckiej, przyczyny nadmiernego zadłużania się gospodarstw domowych, oraz ocenę sytuacji finansowej i zadłużenia badanych gospodarstw domowych. Kolejnym zagadnieniem poruszonym w tekście jest analiza wiedzy i postaw ankietowanych gospodarstw domowych wobec zjawiska upadłości gospodarstw domowych. Podsumowanie rozważań i ważniejsze wnioski kończą niniejszy tekst.

METODOLOGIA BADANIA

Zależności między kryzysem a upadłością konsumencką gospodarstw domowych stanowią istotny problem natury mikro- i makroekonomicznej. Fragmentaryczne badania w tym zakresie prowadzone były przez różnego rodzaju instytucje i ośrodki naukowe. Wymienić wśród nich należy m.in. Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur w Warszawie oraz Katedrę Badań Konsumpcji Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.

Należy wyraźnie podkreślić, że kryzys gospodarczy wywarł istotny wpływ nie tylko na przyrost zadłużenia w wielu gospodarstwach domowych w Polsce, ale także wpłynął na rosnącą liczbę osób ogłaszających upadłość konsumencką. Konsekwencje niewypłacalności i upadłości konsumenckiej są bolesne, ponieważ nie ograniczają się wyłącznie do skutków ekonomicznych, ale także do psychospołecznych.

---

² Wyraz *oniomania* (z gr. *ωνίος* ‘sprzedawany’) został wprowadzony przez niemieckiego lekarza Emila Kraepelina na określenie chorobliwego uzależnienia od chęci nabywania dóbr i usług, spędzania wolnego czasu na zakupach. Jego potocznym synonimem jest *shopoholizm* (z ang. *to shop* ‘nabywać, chodzić po zakupy’).

W celu zebrania pełnych i aktualnych informacji na temat upadłości konsumennej miejskich gospodarstw domowych w okresie kryzysu gospodarczego, w badaniu bezpośrednim zastosowano najczęściej stosowaną w badaniach rynkowych metodę wywiadu kwestionariuszowego. Metoda ta okazała się pomocna zarówno w opisie występujących zjawisk, jak i sprawdzeniu występowania określonych relacji między nimi a świadomością badanych. Proces badania niewyplacalności i upadłości finansowej konsumentów w okresie kryzysu podzielono na dwa zasadnicze obszary. I tak, w pierwszym obszarze skoncentrowano się głównie na rozpoznaniu wśród ankietowanych świadomości idei upadłości konsumennej, zaś w drugim – skupiono się przede wszystkim na ocenie postaw gospodarstw domowych wobec zjawiska upadłości konsumennej.

Przed przystąpieniem do badań zasadniczych przeprowadzono badania próbne na zbiorowości 20 gospodarstw domowych mieszkających w Warszawie. Ten pilotażowy wywiad kwestionariuszowy miał na celu sprawdzenie doboru i komunikatywności pytań zamieszczonych w kwestionariuszu ankietowym oraz prawidłowości układu ankiety. W efekcie tych badań dokonano poprawek w układzie kwestionariusza, rezygnując z niektórych pytań i wprowadzając w ich miejsce nowe, a także modyfikując niektóre z nich. Należy również wspomnieć i o tym, że przy konstrukcji kwestionariusza wywiadu wykorzystano wypróbowane techniki stosowane powszechnie w badaniach rynkowych i marketingowych. Kwestionariusz wywiadu składał się z 35 pytań zasadniczych, głównie zamkniętych, w tym 7 o charakterze metryczkowym. Poszczególne grupy pytań zawarte w kwestionariuszu były ściśle skorelowane z kolejnymi etapami procesu decyzyjnego gospodarstw domowych w okresie kryzysu gospodarczego.

Struktura próby została tak dobrana, aby była identyczna ze strukturą badanej zbiorowości w wybranych miastach. W ten sposób eliminuje się tzw. błąd pokrycia, który powstaje wówczas, gdy z winy przeprowadzającego ankietę niektóre grupy badanej populacji nie mogły dostosować się do próby, z uwagi na źle dobrane przez ankietera miejsce przeprowadzenia badania. Mając to na uwadze, autor badań przeprowadził badania odwiedzając duże dzielnice mieszkaniowe oddalone od ścisłego centrum miasta, zgodnie z mapką z wyznaczonym dla siebie obszarem badań.

Materiał empiryczny zawarty w pracy pochodzi z badań bezpośrednich przeprowadzonych w formie kwestionariusza ankietowego na próbie 1135 gospodarstw domowych w okresie od czerwca do sierpnia 2012 r. w ośmiu miastach Polski o zróżnicowanej liczbie ludności oraz wielkości. Zgodnie z przyjętymi założeniami badawczymi, w próbie znalazły się osoby powyżej 18. roku życia, które posiadały samodzielność finansową i podejmowały suwerenne decyzje nabywcze na rynku. W doborze próby zastosowano procedurę doboru celowo-kwotowego. Przyjętymi w badaniu cechami (kwotami) były: płeć i wiek. Badania zostały przeprowadzone w ramach badań statutowych i w całości sfinansowane przez Wydział Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego.

Uzupełnieniem cech i właściwości charakteryzujących badaną próbę były tzw. badania eksplanacyjne, które zostały potraktowane przez autora badania, jako dodatkowe uzupełnienie informacji uzyskanych w wyniku wywiadu kwestionariuszowego. W tym celu w pierwszej połowie września 2012 r. przeprowadzono spersonalizowane wywiady pogłębione z 23 osobami wybranymi w sposób celowy, biorąc pod uwagę kluczowe cechy demograficzno-społeczne, takie jak: płeć, wiek, wykształcenie i miejsce zamieszkania. Wspomniane wywiady autor badań przeprowadził z osobami zamieszkałymi w Warszawie, Toruniu i Kostrzynie. Długość wywiadów trwała ok. 60 minut. W dalszej kolejności przeprowadzone wywiady pogłębione transkrybowano i poddano analizie, zgodnie z metodyką prowadzenia badań jakościowych.

Zebrany w trakcie badań bezpośrednich materiał uporządkowano, tzn. poddano grupowaniu i zliczeniu oraz wstępnej ocenie pod względem kompletności informacji. Przeprowadzona weryfikacja i ocena zebranego materiału badawczego pozwoliła na wyeliminowanie błędów wypełnienia, niedokładności zapisów, błędów logicznych i systematycznych. Z wyjściowej liczby kwestionariuszy wywiadów wynoszącej 1214, zakwalifikowano 1135 kwestionariuszy, co stanowi 93,5% całości próby. W dalszym postępowaniu zostały one poddane procesowi kodowania, natomiast utworzony na ich bazie zbiór danych przetworzono pakietem statystycznym. Zastosowanie pakietu analizy statystycznej programu SPSS 14.0 PL umożliwiło dokonanie analizy informacji uzyskanych w wyniku przeprowadzenia badań metodą wywiadu standaryzowanego. Następnie po zgrupowaniu, zliczeniu i wstępnym opisie zebranych danych dokonano ich analizy jakościowej i ilościowej.

Otrzymane w wyniku wspomnianych analiz informacje, umożliwiły przeanalizowanie zjawiska upadłości konsumenckiej w miejskich gospodarstwach domowych w Polsce w okresie kryzysu gospodarczego. Należy jednak zaznaczyć, że uzyskany materiał badawczy i zaprezentowane w artykule wyniki przeprowadzonego badania, mimo stosunkowo dużej próby, nie są na tyle dokładne, aby upoważniały do ich uogólnienia na populację generalną.

DOBÓR PRÓBY BADAWCZEJ I JEJ CHARAKTERYSTYKA

W badaniu uczestniczyło 52,9% kobiet i 47,1% mężczyzn. Rozkład badanych według płci i wieku zgodny był z rozkładem populacji generalnej, dlatego też w próbie wystąpiła niewielka przewaga kobiet nad mężczyznami, zaś najliczniejszą grupę wiekową stanowiły osoby z przedziału wiekowego 26–44 lata. Ważną zmienną przy badaniu konsumpcji ma miejsce zamieszkania. W próbie respondentów, zgodnie z przyjętymi założeniami badawczymi, znalazły się osoby zamieszkujące miasta o różnej liczbie mieszkańców i wielkości samego mia-

sta, a mianowicie: Warszawę (powyżej 1 mln mieszkańców), Wrocław (powyżej 500 tys. mieszkańców), Gdańsk (powyżej 200 tys. mieszkańców), Toruń (powyżej 100 tys. mieszkańców), Suwałki (powyżej 50 tys. mieszkańców), Łowicz (powyżej 20 tys. mieszkańców), Brzesko w województwie małopolskim (powyżej 10 tys. mieszkańców) i Kostrzyn w woj. wielkopolskim (do 10 tys. mieszkańców)³. Każde miasto reprezentowało 139–150 osób, stanowiąc ok. 12–13% badanej próby.

W badaniu zadano respondentom pytanie o poziom wykształcenia. W kwestionariuszu wywiadu przedstawiono cztery kategorie wykształcenia: podstawowe, zasadnicze zawodowe, średnie i wyższe. Najsilniej reprezentowane były osoby z wykształceniem średnim. Aż 2/5 ankietowanych legitymowało się tym poziomem wykształcenia. Co czwarty ankietowany uzyskał wykształcenie wyższe, zaś co piąty respondent posiadał wykształcenie zasadnicze zawodowe. W badanej próbie najmniejszą grupę stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym (13,6%).

Warto także zwrócić uwagę na to, że ponad 4/5 respondentów było aktywnych zawodowo. Nie pracowało natomiast szesnastu na stu badanych. Proporcja aktywnych i biernych zawodowo w badanej populacji jest zbliżona do tej, która odnosi się do krajowego rynku pracy.

Blisko 2/5 badanych stanowiły osoby będące reprezentantami dwuosobowych gospodarstw domowych, natomiast co trzeci ankietowany reprezentował gospodarstwo trzyosobowe. Z kolei co piąty respondent pochodził z czteroosobowego gospodarstwa domowego, a jedynie jeden na siedmiu ankietowanych był przedstawicielem jednoosobowych gospodarstw domowych.

Wśród badanych 39,1% nie miało na utrzymaniu dzieci, natomiast 32,6% miało jedno dziecko, zaś 23,5% ankietowanych – dwoje dzieci. Zaledwie co dwudziesty respondent reprezentował gospodarstwa domowe wielodzietne.

Prawie połowa respondentów określiła swoją sytuację ekonomiczną jako złą, zaś co trzeci ankietowany jako dobrą. Prawie co dziesiąty respondent określił swój status ekonomiczny jako bardzo złą, natomiast zaledwie co dwudziesty ankietowany ocenił swoją obecną sytuację materialną jako bardzo dobrą.

³ Na terenie poszczególnych miast badania ankietowe zostały przeprowadzone na osiedlach:

Warszawa: Boernerowo, Grochów-Południe, Imielin, Jelonki, Kabaty, Nadwiśle, Nowodwory, Pelcowizna, Piaski, Pyry, Radość, Sadyba, Salomea, Szczęśliwice, Tarchomin, Utrata, Wrzeciono, Zacisze i Zawody.

Wrocław: Gaj, Grabiszyn, Klecina, Kowale, Leńnica, Nowy Dwór, Oporów, Pilczyce, Ratyń, Tarnogaj i Zakrzów.

Gdańsk: Aniolki, Brzeźno, Nowy Port, Osowa, Przymorze Wielkie, Siedlce, Stogi, Strzyża, Zaspą-Młyniec i Żabianka.

Toruń: Bielawy, Grębocin nad Strugą, Na Skarpie, Rubinkowo i Wrzosey.

Suwałki: Daszyńskiego, Hańcza, Kamena, Północ II i Zielony Zakątek.

Łowicz: Bratkowice, Czajki, Dąbrówka, Kostka i Lotników.

Brzesko: Grądy, Kołłątaja, Ogrodowa, Solskiego i Władysława Jagiełły.

Kostrzyn: Gułtowy, Piasta, Półwiejska, Rycerza Kostro i Wiktorowo.

Największą grupę wśród respondentów stanowiły osoby, których miesięczne dochody *per capita* mieściły się w przedziale 2001,00–3000,00 zł. Prawie dla co trzeciego ankietowanego miesięczny dochód na 1 osobę w gospodarstwie nie przekraczał 3000,00 zł. Dla co szóstego ankietowanego dochód nie przekraczał 1000,00 zł miesięcznie na 1 osobę w gospodarstwie domowym. Najmniejszą grupę wśród respondentów stanowiły gospodarstwa, w których dochód *per capita* wyniósł powyżej 5000,00 zł miesięcznie.

UPADŁOŚĆ KONSUMENCKA – POJĘCIE, PRZYCZYNY I KONSEKWENCJE

Upadłość konsumencka jest bezpośrednią reakcją na permanentne zwiększanie się zadłużenia gospodarstw domowych. Dynamiczny rozwój usług finansowych i większy dostęp do nich ze strony gospodarstw domowych spowodowały, że w drugiej połowie lat 70. ubiegłego stulecia problem niewypłacalności konsumentów znacząco nabrał na sile. Gwałtowny wzrost zadłużenia konsumentów miał miejsce w krajach Europy Zachodniej w latach 80. i 90. XX w., kiedy wzrostowi aktywności gospodarczej towarzyszyło rozluźnienie przez banki rozliczeniowe zasad przyznawania kredytów gospodarstwom domowym na cele konsumpcyjne. Ponadto stopniowe zmniejszenie wymagań dotyczących wkładu własnego kredytobiorcy i wydłużenie czasu spłaty zobowiązań, a także szybki rozwój technologii informatycznych sprawiły, że coraz częściej zaczęto rezygnować w bankach ze specjalistów rynku *consumer finance*. Wszystko to umożliwiło szybszy wzrost liczby udzielanych kredytów.

Kredyty zaciągane są w celu zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych gospodarstw domowych (zakup, modernizacja, remont) oraz na pokrycie wydatków konsumpcyjnych związanych najczęściej z zakupem dóbr trwałego użytku. Jednakże swobodny dostęp do rynku kredytowego może przyczynić się do wystąpienia negatywnych konsekwencji w postaci nadmiernego zadłużania się konsumentów. Z ekonomicznego punktu widzenia zadłużanie się jest związane z realizacją aspiracji konsumpcyjnych gospodarstw domowych, umożliwiając im międzyokresową substytucję konsumpcji, która pozwala na przejście na wyżej położoną ścieżkę konsumpcji, niż wynika to z aktualnego poziomu rozporządzalnych dochodów. Sytuację, w której dłużnik nie jest w stanie pokryć swoich zobowiązań w długim okresie bądź istnieje duże prawdopodobieństwo niespłacalności zadłużenia, określa się nadmiernym zadłużeniem. Konsekwencją narastającego zadłużenia jest trwała utrata możliwości obsługi zobowiązań przez dłużnika zwana niewypłacalnością. Niewypłacalność gospodarstw domowych jest najczęściej procesem powolnym, prowadzącym do deformacji finansów, jednakże później nabiera przyspieszenia, tworząc tzw. efekt kuli śnieżnej. Kłopoty konsumentów z terminowymi spłatami zobowiązań finansowych prowadzą do całkowitej utraty płynności finansowej i oznaczają w efekcie upadłość konsumenc-

ką. W literaturze przedmiotu upadłość konsumencka lub upadłość gospodarstwa domowego nie jest jednolicie definiowana. Upadłość konsumencka to usankcjonowany prawnie stan niewypłacalności poprzez wejście na drogę sądową, co daje szansę gospodarstwu domowemu rozpoczęcia negocjacji z wierzycielami, zawarcia odpowiednich układów i ustalenie sposobu regulacji zobowiązań oraz tzw. „odrodzenia się” [Odorzyńska-Kondek, 2011]. Można zatem powiedzieć, że upadłość gospodarstwa domowego polega na uregulowaniu na nowo relacji z wierzycielami, której elementem może być częściowe, a w wyjątkowych przypadkach – całkowite oddłużenie osób fizycznych, które nie prowadzą działalności gospodarczej. Należy również pamiętać o tym, że upadłość konsumencka jest procedurą oddłużeniową, połączoną ze zobowiązaniem dłużnika (upadłego) do pokrycia określonej części zobowiązań. Upadłość gospodarstwa domowego można rozpatrywać w aspekcie podmiotowym i przedmiotowym. W pierwszym ujęciu zdolność upadłościowa wyraża kwalifikację prawną osób fizycznych, która polega na zaliczeniu ich do grupy podmiotów, w stosunku do których może być wszczęte postępowanie upadłościowe w aspekcie przedmiotowym. Z kolei w ujęciu przedmiotowym, zdolność upadłościowa wyraża kwalifikację prawną osób fizycznych mających zdolność upadłościową w znaczeniu przedmiotowym.

W Stanach Zjednoczonych upadłość konsumencką wprowadzono już w 1800 r., zaś w Europie w 1896 r. w Holandii. Kolejnymi krajami europejskimi, które zdecydowały się na ten krok były: Dania (1984 r.), Wielka Brytania (1986 r.), Francja (1989 r.), Finlandia (1993 r.), Austria (1995 r.), Szwecja (1994 r.), Niemcy (1994 r.), Irlandia (1998 r.), Hiszpania (2003 r.) oraz Portugalia (2004 r.) [Reifner, Niemi-Kiesiläinen, Huls, Springeneer, 2010, s. 10–12]. W Polsce procedura ogłoszenia upadłości konsumenckiej została uregulowana w ustawie z 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych [DzU nr 234, poz. 1572]. Od 31 marca 2009 r. niewypłacalna osoba fizyczna nieprowadząca działalności gospodarczej, na mocy art. 491 wyżej wymienionej ustawy, może wystąpić o ogłoszenie upadłości, pod warunkiem, że stała się niewypłacalna na skutek wyjątkowych i niezależnych od siebie okoliczności⁴.

Na świecie wyróżnia się trzy rodzaje ustaw upadłości konsumenckiej: konserwatywne (Chiny, Turcja, Egipt, Węgry, Czechy, Włochy, Brazylia, Argentyna, Meksyk), umiarkowane (Indie, Japonia, Niemcy, Francja, wszystkie państwa skandynawskie, Hiszpania, Izrael, RPA, Kenia) oraz liberalne (Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Kanada, Australia, Hongkong, Tajwan, Rosja, Holandia). Polską ustawę o upadłości konsumenckiej, z uwagi na jej restrykcyjność,

---

⁴ Skalę zainteresowania możliwością wyjścia z kłopotów finansowych poprzez upadłość pokazuje choćby częstotliwość, z jaką internauci poszukują tego samego zwrotu w sieci. Wystarczy na jednej z najpopularniejszych wyszukiwarek internetowych wpisać kilka pierwszych liter słowa „upadłość” i pokazuje się cały zwrot „upadłość konsumencka” wraz z informacją, że występuje na ponad 92 tys. stron www.

można zaliczyć do ustaw konserwatywnych. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że ze względu na brak jednolitej, unijnej regulacji dotyczącej upadłości gospodarstwa domowego, rozwiązania przyjęte w poszczególnych krajach różnią się od siebie⁵. Ich cechą wspólną jest sądowy tryb postępowania.

W literaturze przedmiotu do najważniejszych przyczyn upadłości konsumenckiej zalicza się [Szpringer, 2006, s. 19–26]:

- uwarunkowania strukturalne i makroekonomiczne, takie jak niekorzystne zmiany w systemie podatkowym, rosnąca inflacja, pogorszenie sytuacji na rynku pracy, nagłe załamanie koniunktury na rynku nieruchomości czy rynkach finansowych;
- niekorzystne zdarzenia i sytuacje losowe, np. śmierć członka gospodarstwa domowego, choroby, wypadki, utrata ważnych składników majątku (w wyniku pożaru, powodzi, kradzieży itp.);
- niski poziom świadomości ekonomicznej konsumenta i członków jego gospodarstwa domowego oraz wynikająca z tego niedostateczna znajomość praw rynku finansowego i nieumiejętność podejmowania racjonalnych decyzji na nim;
- czynniki etyczne oraz style życia konsumenta, skłonność do życia ponad stan, lekkomyślność, a także chęć do utrzymania lub podwyższenia statusu społecznego nieadekwatna do poziomu majątku i dochodów gospodarstwa;
- determinanty kulturowe, w tym system wartości oraz indywidualna skłonność do konsumpcji i oszczędzania;
- zjawiska patologiczne, takie jak: alkoholizm, narkomania, konflikty w gospodarstwie domowym i jego rozpad, świadome przestępcze działania niektórych jego członków.

Natomiast wśród kluczowych konsekwencji upadłości konsumenckiej wymienia się skutki o charakterze mikro- (brak mobilizacji do pracy, zwiększenie kosztów życia, brak motywacji do oszczędzania i inwestowania, poszukiwanie pracy na czarno, wzrost kosztów kredytu) i makroekonomicznym (marginalizacja społeczna, wykluczenie społeczne, finansowe i bankowe, ubóstwo) [Świecka, 2008, s. 222].

PRZYCZYNY ZADŁUŻANIA SIĘ GOSPODARSTW DOMOWYCH A UPADŁOŚĆ KONSUMENCKA

Jak już wcześniej wspomniano, kluczową przyczyną nadmiernego zadłużania się i niewypłacalności gospodarstw domowych, a w konsekwencji upadłości konsumenckiej jest zaciąganie kredytów bankowych i pożyczek. Kredyt stanowi jedno z głównych źródeł finansowania potrzeb gospodarstw domowych, ponie-

---

⁵ W zakresie upadłości konsumenckiej wyróżnia się dwa podstawowe modele: *angloamerykański fresh start* oraz *kontynentalno-europejski earned fresh start*. W pierwszym systemie dostęp do procedury upadłościowej jest szeroki (otwarty), natomiast w systemie kontynentalno-europejskim pojawia się tendencja do zawężania grona osób uprawnionych do przeprowadzenia takiego postępowania.

waż umożliwia konsumentom przejście na wyższą ścieżkę konsumpcji niż wynika to z bieżących dochodów, pozwala na optymalizację konsumpcji w czasie, a także umożliwia pokrycie czasowych niedoborów funduszy nabywczych gospodarstwa domowego. Życie na kredyt stało się dla wielu gospodarstw domowych nie tylko dobrym sposobem na realizowanie odczuwanych potrzeb, ale pozwoliło przełamać ograniczoną dostępność dóbr. Wśród czynników sprzyjających wzrostowi zadłużania się konsumentów wymienia się również upowszechnienie się kart kredytowych oraz rozwój nowych technologii. Sektor bankowy także podejmuje działania zachęcające do zadłużania się konsumentów – poczynając od akcji promocyjnych produktów kredytowych, na łagodzeniu kryteriów oceny zdolności kredytowej kończąc. Jednakże to nieroztropność i lekkomyślność w zachowaniu finansowym (hazard lub nałogi, zaciąganie kolejnych zobowiązań na spłatę istniejącego już zadłużenia), nadmierna rozrzutność i życie ponad stan, nieprawidłowe rozpoznanie własnych potrzeb, nieracjonalne korzystanie z kart kredytowych, a także spadek dochodów wskutek utraty pracy lub ograniczenie jej wymiaru oraz kłopoty rodzinne, w największym stopniu przyczyniają się do zakłócenia równowagi finansowej gospodarstw domowych. Taka sytuacja prowadzi często do wystąpienia tzw. pętli zadłużenia, która zagraża stabilności i bezpieczeństwu budżetu domowego. Konsekwencje wpadnięcia w pętlę długów są dalekosiężne i mogą prowadzić do upadłości konsumenckiej.

POZIOM ZADŁUŻENIA POLSKICH GOSPODARSTW DOMOWYCH

Kredyty dla polskich gospodarstw domowych, począwszy do 2002 r. charakteryzuje systematyczny przyrost: od 86,1 mld w 2002 r., przez 254 mld w 2007 r., 419 mld w 2009 r., 477 mld zł w 2010 r., aż po 545 mld zł (w III kwartale 2012 r.). Polscy konsumenci zadłużali się w instytucjach bankowych, spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych, u pośredników kredytowych, w parabankach i instytucjach pozabankowych (instytucje pozarządowe, kasy zapomogowo-pożyczkowe, lombardy, osoby fizyczne). Wraz ze wzrostem zadłużenia gospodarstw domowych rosła także liczba klientów czasowo niewywiązujących się ze zobowiązań (od 1 469 765 w sierpniu 2009 r., przez 2 035 560 w listopadzie 2010 r., po 2 079 642 w sierpniu 2011 r.). Kwota zaległych płatności Polaków w sierpniu 2011 r. wyniosła 32,51 mld zł, zaś 5,4% osób nie regulowało zobowiązań terminowo. W sierpniu 2011 r. łączne długi konsumentów i przedsiębiorstw wobec banków sięgnęły 61 mld zł, z tytułu niezapłaconych podatków wobec Skarbu Państwa – 22,5 mld zł, zaległych zobowiązań wobec Jednostek Samorządu Terytorialnego – 10 mld zł, zaś czynszów – 2,5 mld zł [www.bankier.pl/wiadomosc/Rodzina-w-kryzysie-finansowym-2479495.html (dostęp 2.03.2013)].

Przeciętna wielkość zadłużenia w 2007 r. równa była dochodom uzyskiwanym przez gospodarstwo domowe w ciągu 6,6 miesiąca. W 2009 r. wzrosła ona o wielkość równą dochodom gospodarstwa osiąganym w ciągu kwartału, zaś w 2011 r. podniosła się o ponad pięciokrotność dochodów gospodarstwa, sięgając ostatecznie 15,1-krotności miesięcznych dochodów gospodarstwa domowego [Diagnoza..., 2012, s. 84–85]. Z danych NBP wynika, że prawie 95% Polaków spłaca zobowiązania terminowo, budując swoją pozytywną historię kredytową oraz wiarygodność finansową [Raport..., 2012, s. 51], natomiast 5,2% dłużników ma problem z nadmiernym zadłużeniem i terminowym regulowaniem swoich zobowiązań. Z raportu InfoDług wynika, że w lutym 2009 r. liczba klientów podwyższonego ryzyka wyniosła w Polsce 1,29 mln osób, łączna kwota zaległych płatności kształtowała się na poziomie 8,59 mld zł, zaś średnie zaległe zadłużenie Polaka wobec banków, kontrahentów i firm dostarczających usługi masowe wyniosło 6,64 tys. zł [Ogólnopolski Raport..., 2012]. Z kolei łączna kwota zaległych płatności podwyższonego ryzyka odnotowanych w Rejestrze Dłużników oraz w Biurze Informacji Kredytowej na koniec września 2012 r. wyniosła 37,03 mld zł. Pomiędzy marcem a wrześniem 2012 r. wysokość zadłużenia wzrosła o 950 mln zł. Łączna kwota nieuregulowanych zobowiązań od końca sierpnia 2011 r. do września 2012 r. wzrosła o 14%, czyli o 4,52 mld zł [www.mig.mercatus.rzeszowpl/artykuly/90-numer-4/11 (dostęp 2.03.2013)]. Natomiast według danych Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor kwota zaległych płatności Polaków w październiku 2012 r. wyniosła 343,35 mld zł [www.gazetaprawna.pl, (dostęp 18.12.2012)]. Na koniec września 2013 r. liczba klientów podwyższonego ryzyka wyniosła w Polsce 2,28 mln osób, czyli o prawie 1 mln osób więcej niż w 2009 r., zaś 6% Polaków nie regulowało swoich zobowiązań terminowo. Z kolei łączna kwota zaległych płatności podwyższonego ryzyka wyniosła 39,03 mld zł, co oznacza prawie czterokrotny wzrost w stosunku do 2009 r. [Ogólnopolski Raport..., 2013].

UPADŁOŚĆ KONSUMENCKA W ŚWIETLE PRAWA

W pierwszym roku obowiązywania w Polsce ustawy upadłościowej większość złożonych wniosków została oddalona (często z powodu niespełnienia przez dłużnika warunków ubiegania się o upadłość konsumencką) lub zwrócona (często z powodu złego przygotowania wniosku) [Jaślikowski 2011, s. 160 i 164]. Jednakże od drugiego roku obowiązywania przepisów, z procedurą upadłości gospodarstwa domowego zdecydowanie lepiej radzą sobie zarówno sądy, jak i pomagający w przygotowaniu wniosków adwokaci lub radcowie prawni oraz sami konsumenci. Z tego też względu, w kolejnych latach coraz więcej składanych wniosków kończyło się ogłoszeniem upadłości konsumenckiej. W 2009 r. było to zaledwie ok. 1%, w 2010 r. 2,3%, w 2011 r. 3,7%, natomiast w 2012 r. już 8,4% (tabela 1).

**Tabela 1. Ewidencja spraw o ogłoszenie upadłości konsumenckiej
(stan na 31 grudnia 2012 r.)**

Wyszczególnienie	Lata				
	2009	2010	2011	2012	Ogółem
Wpływ spraw o ogłoszenie upadłości	985	510	380	286	2161
Ogłoszenie upadłości obejmującej likwidację	10	12	14	24	60
Oddalenie wniosku	335	254	171	107	867
Umorzenie postępowania	28	10	11	9	58
Prawomocne przekazanie wniosku	10	3	7	9	29
Połączenie sprawy	10	4	7	5	26
Prawomocny zwrot wniosku	422	265	169	138	994
Załatwione w inny sposób	16	30	12	7	65

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości za: [Szymańska, 2013, s. 54].

Do sądów upadłościowych od 2009 r. do końca 2012 r. wpłynęło tylko 2161 wniosków o ogłoszenie upadłości konsumenckiej. Jeszcze mniej jest ogłoszonych wyroków: jedynie 60 w całym kraju, i to mimo że rośnie liczba dłużników, a jeszcze bardziej rosną ich zadłużenia. W 2009 r. na 985 złożonych wniosków, upadłością zakończonych zostało zaledwie dziesięć. W kolejnym roku obowiązywania ustawy o upadłości gospodarstwa domowego, zanotowano zmniejszenie o prawie połowę wpływu wniosków o niewypłacalność. W latach 2011–2012 tendencja ta utrzymywała się. Podstawowym powodem takiej sytuacji nie było zmniejszenie się liczby nadmiernie zadłużonych gospodarstw domowych, ale niezwykle rygorystyczne warunki zapisane w ustawie o upadłości konsumenckiej [Szymańska, 2013, s. 63]. Polska ustawa pozwala na poddanie się procedurze upadłościowej tylko wtedy, gdy zadłużenie jest konsekwencją działań niezależnych i niezawinionych przez dłużnika⁶, obliguje do sprzedania mieszkania/domu, a także nie przewiduje zawarcia ugody z wierzycielami [ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze oraz o kosztach sądowych w sprawach cywilnych 2008]. Zdaniem jednak wielu ekspertów, w dłuższej perspektywie liczba wniosków o upadłość konsumencką w Polsce będzie stale wzrastać, z uwagi na znaczny wzrost zadłużenia gospodarstw domowych w instytucjach finansowych oraz poza nimi, wzrost świadomości istnienia takiej procedury wśród konsumentów, a także presję społeczną. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że w nowym projekcie w zakresie regulacji prawnej upadłości konsumenckiej przewiduje się uproszczenie wniosku o upadłość,

⁶ Oznacza to, że z upadłości mogą skorzystać wyłącznie te osoby, których problemy finansowe powstały z przyczyn wyjątkowych i niezależnych, takich jak: utrata możliwości zarobkowych w wyniku ciężkiej lub długotrwałej choroby albo nieszczęśliwego wypadku, utraty majątku w wyniku zdarzenia losowego (np. powódź, pożar), a także niezawinionej utraty zatrudnienia (np. na skutek zwolnienia grupowego w wyniku likwidacji zakładu pracy).

a także zakłada się obniżenie wynagrodzenia syndyków przeprowadzających likwidację majątku upadłego. Wynagrodzenie ma sięgać od połowy do trzykrotności minimalnego wynagrodzenia. Ponadto ogłoszenia o upadłości konsumenciej byłyby publikowane w internetowym Centralnym Rejestrze Upadłości, a nie jak dotychczas w prasie.

OCENA SYTUACJI FINANSOWEJ A ZADŁUŻANIE SIĘ ANKIETOWANYCH GOSPODARSTW DOMOWYCH

W przeprowadzonym badaniu zaledwie co trzeci respondent deklarował posiadanie zasobów finansowych w postaci pieniędzy, lokat bankowych lub papierów wartościowych, natomiast 66,4% ankietowanych przyznało jednak, że w ich gospodarstwach domowych nie ma żadnych oszczędności, w tym niecałe 6% stwierdziło, że w okresie przed pojawieniem się kryzysu mieli jeszcze jakieś zaoszczędzone pieniądze, jednakże już je w całości wydali. Z przeprowadzonych badań wynika, że ok. 4% respondentów posiadało oszczędności przekraczające 100 tys. zł, co trzeci deklarował, że wynoszą one co najmniej 10 tys. zł, co piąty twierdził, że jego oszczędności mieszczą się w przedziale 5–10 tys. zł, zaś w przypadku 18% badanych oszczędności te wynosiły od 2 do 5 tys. zł. Natomiast od 500 zł do 2 tys. zł udało się zaoszczędzić 17% badanych, a 11% ankietowanych – mniej niż 500 zł. Z badań wynika, że wśród respondentów dysponujących oszczędnościami były najczęściej osoby w wieku 26–44 lat (38%), legitymujące się wyższym wykształceniem (52%) lub średnim (31%) oraz zamieszkujący miasta powyżej 100 tys. mieszkańców, czyli Warszawę, Wrocław, Gdańsk i Toruń.

Z oceny sytuacji finansowej gospodarstw domowych wynika, że prawie 2/3 badanych starcza na wszystko, ale żyją oszczędnie, co piątemu starcza na wszystkie odczuwane potrzeby bez szczególnego oszczędzania, 17% ankietowanych posiada środki pieniężne na zakup podstawowych produktów zaspokajających podstawowe potrzeby, zaś 4% respondentów nie jest w stanie zaspokoić nawet potrzeb wiscerogennych, zakupując najtańsze jedzenie i ubranie. To właśnie w tej ostatniej grupie znajdują się gospodarstwa domowe zagrożone niewypłacalnością, będące potencjalnymi adresatami upadłości konsumenckiej.

Z badań pierwotnych w zakresie zadłużenia się i niewypłacalności gospodarstw domowych wynika, że 38,7% badanych gospodarstw korzystało z kredytów i pożyczek. Dla prawie co czwartego ankietowanego zadłużenie przekraczało roczne dochody rodziny, dla 15% respondentów – półroczne dochody, dla 18% – powyżej trzymiesięcznych dochodów, dla 24,6% – do trzymiesięcznych dochodów, zaś dla 18,2% badanych zadłużenie nie przekraczało miesięcznych dochodów gospodarstwa. Ankietowane gospodarstwa domowe, których głową jest kobieta, charakteryzują się bardziej wstrzemięźliwym podejściem do zadłużenia.

Nawet jeśli decydują się na wzięcie kredytu lub pożyczki, to zaciągają ją przeciętnie w niższej wysokości niż gospodarstwa domowe prowadzone przez mężczyzn. Gospodarstwa domowe z dziećmi na utrzymaniu, relatywnie częściej mają zobowiązania finansowe, a ich przeciętna wielkość jest większa niż w pozostałych typach gospodarstw. Najbardziej aktywne na rynku kredytowym są gospodarstwa domowe, gdzie głową jest mężczyzna, na utrzymaniu są dzieci, a także nie występują problemy z zatrudnieniem. Najwyższy procent zadłużonych gospodarstw domowych występuje we Wrocławiu (46,8%), w Warszawie (44,5%) i Gdańsku (42,2%), a najniższy w małych miastach, takich jak: Brzesko (29,2%) i Kostrzyn (23,4%).

Badane gospodarstwa domowe są najczęściej zadłużone w bankach (87,5%), parabankach (10,1%) oraz instytucjach pozabankowych (5,9%). Kredyty i pożyczki w bankach były najbardziej rozpowszechnione w gospodarstwach pochodzących z Wrocławia, Warszawy, Gdańska i Torunia. Natomiast gospodarstwa domowe zamieszkujące mniejsze miasta, takie jak Suwałki, Łowicz, Brzesko i Kostrzyn, relatywnie częściej korzystały z pożyczek instytucji pozabankowych (instytucje pozarządowe, kasy zapomogowo-pożyczkowe, lombardy, osoby fizyczne).

Biorąc pod uwagę zależność między zagrożeniem niewypłacalnością a instytucją, w której gospodarstwa domowe zaciągają kredyty i pożyczki wynika, że im większy jest stopień zagrożenia niewypłacalnością, tym częściej gospodarstwa domowe zadłużają się w instytucjach pozabankowych (głównie w lombardach i u osób prywatnych). Co istotniejsze, to fakt, że zaciągnięte pożyczki i kredyty ankietowani w całości przeznaczają na bieżącą konsumpcję (głównie żywność i inne produkty pierwszej potrzeby), pokrycie opłat stałych oraz na spłatę swoich wcześniejszych długów. Takie zachowania odnoszą się najczęściej do tych gospodarstw, które nie dysponują funduszem swobodnego wyboru, w których stałe dochody nie pozwalają na zaspokojenie potrzeb wiscerogennych członków rodziny. Warto podkreślić, że zadłużone gospodarstwa domowe korzystające z rynku kredytu w celu sfinansowania bieżącej konsumpcji, charakteryzują się miesięcznymi rozporządzalnymi dochodami *per capita* nieprzekraczającymi 1000,00 zł. Świadczy to również o tym, że poziom zdolności kredytowej w tej grupie gospodarstw jest również poniżej przeciętnej.

Z przeprowadzonych badań wynika, że prawie 39% ankietowanych gospodarstw domowych zaciągnięte kredyty i pożyczki wykorzystało na sfinansowanie zakupu dóbr trwałego użytku (głównie sprzętu informacyjno-rozrywkowego), około 35% respondentów przeznaczyło kredyty i pożyczki na remont mieszkania/domu, około 22% – na zakup mieszkania/domu, zaś 4,3% – na bieżące wydatki konsumpcyjne oraz na spłatę wcześniejszych długów. Należy w tym miejscu podkreślić, że większość ankietowanych gospodarstw domowych, które zaciągają zobowiązania na bieżące cele konsumpcyjne oraz spłatę swoich wcześniejszych długów, zadłużała się w firmach pożyczkowych, działających poza systemem bankowym. Takie postępowanie konsumentów potwierdzają także dane z Diagnozy Społecznej 2011, które pokazują również, że najczęściej w kierunku

pożyczek na spłatę innych zobowiązań sięgają gospodarstwa domowe, które zadłużają się w sposób nieformalny w parabankach lub u osób prywatnych [Diagnoza..., 2012, s. 86]. Niewątpliwie takie korzystanie z nieformalnych metod pożyczania wpędza gospodarstwa domowe w pułapkę nadmiernego zadłużenia, co w konsekwencji może prowadzić do upadłości konsumenckiej.

Wykształcenie jest zmienną wpływającą nie tylko na sam fakt wystąpienia zadłużenia, ale również na jego wysokość. I tak, badani posiadający wyższe wykształcenie (19,6% wskazań) rzadziej zadłużali się aniżeli respondenci legitymujący się wykształceniem podstawowym (41,7% wskazań) lub zasadniczym zawodowym (37,6% wskazań). Ponadto im wyższy poziom wykształcenia, tym wyższa ocena bieżącej sytuacji ekonomicznej gospodarstwa domowego. Zaledwie 1,1% zagrożonych niewypłacalnością wśród zadłużonych w całej badanej próbie stanowiły osoby z wyższym wykształceniem, podczas gdy z wykształceniem podstawowym – 19,6%, zaś wśród legitymujących się wykształceniem zasadniczym zawodowym – 8,4%.

Motyw spłaty wcześniej zaciągniętych zobowiązań ze środków z kredytu lub pożyczki deklaruje 12,4% badanych gospodarstw domowych, które zadłużały się w sektorze nieformalnym (u osób prywatnych lub w lombardzie) oraz 7,6% gospodarstw domowych zadłużonych w bankach.

WIEDZA I STOSUNEK ANKIETOWANYCH GOSPODARSTW DOMOWYCH DO ZJAWISKA UPADŁOŚCI KONSUMENCKIEJ

Z przeprowadzonych badań wynika, że prawie 1/5 ankietowanych nie rozumie, co oznacza termin „upadłość konsumencka”. Ponadto znajomość zjawiska upadłości konsumenckiej wśród miejskich gospodarstw domowych w Polsce jest stosunkowo mało znana. Niecałe 37% respondentów słyszało o takiej możliwości, natomiast aż 63% w ogóle nie słyszało o idei upadłości gospodarstwa domowego i nie ma o niej żadnego pojęcia. Wiedza na temat upadłości konsumenckiej jest bezpośrednio skorelowana z poziomem wykształcenia oraz poziomem świadomości ekonomicznej osób. Ponad 3/4 osób legitymujących się wyższym wykształceniem i oceniających swoją wiedzę ekonomiczną na dobrym lub bardzo dobrym poziomie słyszało lub czytało na ten temat, podczas gdy wśród respondentów legitymujących się wykształceniem podstawowym lub zasadniczym zawodowym – zaledwie 1/5. Nie oznacza to jednak znajomości procedury związanej z postępowaniem o ogłoszenie upadłości konsumenckiej. W przypadku wystąpienia pętli zadłużenia, która może (choć nie musi) prowadzić do trwałego wykluczenia finansowego, ponad połowa respondentów nie wiedziałaby jak w takiej sytuacji postępować. Należy nadmienić, że prawie 37% badanych gospodarstw domowych nie chciałaby poddać się procedurze upadło-

ściowej w przypadku wystąpienia trudności finansowych, niespełna 2/5 ankietowanych chciałaby skorzystać z takiej możliwości, natomiast 23,6% nie ma w tym temacie wyrobionego zdania.

Miejsce zamieszkania oraz zamożność gospodarstw domowych w istotny sposób wpływają na znajomość zjawiska upadłości konsumenckiej. Im większe miasto i wyższy miesięczny rozporządzalny dochód ankietowanych, tym rozleglejsza wiedza na temat upadłości. Wiedza o upadłości gospodarstwa domowego jest najbardziej rozpowszechniona wśród ludzi w średnim wieku, z grupy wiekowej 26–44 lata (68,7% wskazań), głównie mężczyzn, z wykształceniem wyższym lub średnim ogólnokształcącym, o miesięcznych dochodach *per capita* przekraczających 3000,00 zł, mieszkających w Warszawie (66,7%), Wrocławiu (64,3%) i Gdańsku (59,9%). Ponad 49% ankietowanych z Brzeska i 44,7% z Łowicza nie posiada żadnej wiedzy na temat możliwości ogłoszenia upadłości konsumenckiej.

Ankietowani konsumenci mają podzielone zdanie na temat możliwości prawnych ogłoszenia upadłości gospodarstwa domowego. Prawie 2/3 badanych popiera możliwość ogłoszenia upadłości konsumenckiej, podczas gdy 40,8% twierdzi, że taka możliwość jedynie stwarza pole do nadużyć ze strony nieuczciwych konsumentów.

W kontekście uzyskanych wyników warto nadmienić, że spośród badanych gospodarstw domowych zamieszkujących miasta, tylko jedna osoba przyznała się do ogłoszenia niewypłacalności i poddania procedurze upadłości konsumenckiej. Wspomniany respondent jest mężczyzną, z grupy wiekowej 45–64 lata, posiada wykształcenie średnie ogólnokształcące i mieszka w Warszawie.

PODSUMOWANIE

Na podstawie przeprowadzonego badania można konstatować, że:

1. zagrożenie niewypłacalnością jest zjawiskiem stopniowym, które w efekcie może doprowadzić do upadłości konsumenckiej,
2. gospodarstwa domowe zagrożone upadłością konsumencką zadłużają się najczęściej w parabankach i instytucjach pozabankowych, w których dostęp do źródeł finansowania jest łatwiejszy niż w bankach,
3. stopień zagrożenia niewypłacalnością i w efekcie upadłością konsumencką jest uzależniony od zamożności gospodarstw domowych oraz wielkości miasta, w którym mieszkają,
4. znajomość zjawiska upadłości konsumenckiej wśród miejskich gospodarstw domowych w Polsce jest stosunkowo mało znana, i w dużym stopniu jest skorelowana z poziomem wykształcenia badanych i ich świadomością ekonomiczną o rynku,
5. większość ankietowanych gospodarstw domowych nie zna procedury związanej z postępowaniem o ogłoszenie upadłości konsumenckiej.

LITERATURA

- Diagnoza Społeczna 2011, Warunki i jakość życia Polaków*, 2011. Raport pod red. J. Czapińskiego i T. Panka, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Jaślikowski M., 2011, *Upadłość konsumencka w praktyce sądów powszechnych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa.
- Odorzyńska-Kondek J., 2011, *Upadłość konsumencka w świetle wybranych przepisów prawnych*, „Handel Wewnętrzny” nr 1.
- Ogólnopolski Raport o Klientach Wysokiego i Podwyższonego Ryzyka w Obrocie Gospodarczym*, 2012, Centrum Informacji Gospodarczej InfoDług, luty.
- Ogólnopolski Raport o Zaległym Zadłużeniu i Klientach Podwyższonego Ryzyka*, 2013, BIG InfoMonitor, październik.
- Raport o stabilności systemu finansowego*, 2012, NBP, Warszawa, grudzień.
- Reifner U., Niemi-Kiesiläinen J., Huls N., Springeneer H., 2010, *Overindebtedness in European Consumer Law*, Book on Demand, Norderstedt.
- Szpringer W., 2006, *Upadłość konsumencka*, CeDeWu, Warszawa.
- Szymańska A., 2013, *Upadłość konsumencka w wybranych krajach Unii Europejskiej a kryzys gospodarczy*, „Problemy Zarządzania” vol. 11, nr 1 (40), t. 1.
- Świecka B. (red.), 2008, *Bankructwa gospodarstw domowych. Perspektywa ekonomiczna i społeczna*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- Zalega T., 2012, *Konsumpcja w wielkomiejskich gospodarstwach domowych w Polsce w okresie kryzysu finansowo-ekonomicznego*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania UW, Warszawa.
- www.bankier.pl/wiadomosc/Rodzina-w-kryzysie-finansowym-2479495.html.
- www.mig.mercatus.rzeszowpl/artykuly/90-numer-4/11.
- www.gazetaprawna.pl.

Streszczenie

Artykuł jest poświęcony uchwyceniu źródeł niewypłacalności i stosunku do zjawiska upadłości konsumenckiej w miejskich gospodarstwach domowych w Polsce w okresie kryzysu gospodarczego. W oparciu o najnowszą literaturę przedmiotu, wyjaśniono pojęcie, przyczyny i skutki niewypłacalności gospodarstw domowych. Bazując na danych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości poddano syntetycznej analizie procedurę upadłościową w Polsce w latach 2009–2012. W drugiej części artykułu, po zaprezentowaniu metodologii badań i krótkiego opisu próby badawczej, przeanalizowano zjawisko niewypłacalności i upadłości konsumenckiej, przyczyny nadmiernego zadłużania się gospodarstw domowych oraz ocenę sytuacji finansowej i zadłużenia badanych gospodarstw domowych. Kolejnym zagadnieniem poruszonym w tekście jest analiza wiedzy i postaw ankietowanych gospodarstw domowych wobec zjawiska upadłości gospodarstw domowych. Wyniki badań własnych zostały skonfrontowane z danymi pochodzącymi z *Diagnozy Społecznej 2011* oraz Raportem NBP na temat stanu zadłużenia polskich gospodarstw domowych. Podsumowanie rozważań i ważniejsze wnioski kończą niniejszy tekst.

Słowa kluczowe: konsument, sytuacja finansowa gospodarstw domowych, zadłużenie, upadłość konsumencka, kryzys gospodarczy

Consumer Bankruptcy and the Debt of Urban Households in Poland During Crisis*Summary*

The article aims to identify the sources of insolvency and the attitudes to consumer bankruptcy among Polish urban households in the period of economic crisis. Based on the most recent literature on the subject the notion, causes and impacts of household insolvency are explained. The Ministry of Justice data are used to perform a synthetic analysis of the Polish bankruptcy procedure in the years 2009–2012. In the second part of the article, after the research methodology and a short description of the sample of households are presented, the analysis focuses on consumer insolvency and bankruptcy, the causes of households' excessive debts, and an assessment of their financial situation and indebtedness. The article also delves into the surveyed households' knowledge of consumer bankruptcy and their attitudes to this phenomenon. The results of authors' research are compared with data derived from Social Diagnosis 2011 and NBP's report on the debt of Polish households. The article closes with a summation of the discussion and major conclusions.

Keywords: consumer, financial situation of households, debt, consumer bankruptcy, economic crisis

JEL: D14, E01, E32